

ГРАМАТИКОЛОГІЯ

УДК 811.161.2'37'367.622.11

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).42-72](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).42-72)

Олена ЛАВРІНЕЦЬ, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-6363-1502

e-mail: lavrinets@ukma.edu.ua

Національний університет

“Києво-Могилянська академія” Київ, Україна

МОРФОЛОГІЙНА ПАРАДИГМАТИКА ПИТОМИХ ТА ІНШОМОВНИХ НАЗВ ВЗУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Вступ. З початку ХХІ ст. в українському мовознавстві активізовано вивчення морфологічної парадигматики іменників із урахуванням кількох чинників. У полі зору дослідників не лише апелятиви, а й пропріативи різних класів і підкласів. Необхідність комплексного дослідження системи словозміни назв взуття зумовлена переважно фрагментарним представленням у граматичних описах української мови морфологічної парадигматики цих іменників і часто відмінною граматичною характеристикою їх за категорією числа (іменники із граматичним значенням однини і множини / іменники *pluralia tantum*), а також появою в українській мові нових лексем, не зафіксованих у словниках, а їхні граматичний статус, фонетико-графічне оформлення та словозміна потребують уніфікованого впорядкування.

Методи. У дослідженні понад 150 назв взуття використано загальнонаукові та власне-лінгвістичні методи: суцільна вибірка, зіставлення, структурний і дистрибутивний аналіз, систематизація, описовий, статистичний, прогнозування.

Результати. Виокремлено й описано 33 елементарних парадигматичних класи іменникових назв взуття з урахуванням релевантних чинників (повна / неповна відмінково-числова парадигма, належність до певного роду та хитання в роді, належність до однієї з відмін або перебування поза ними, належність іменників I та II відміни до твердої, м'якої чи мішаної групи, тотожність словозмінних афіксів і їхнього буквеного позначення, морфонеми

явища, зокрема чергування фонем та наголос, варіантні відмінкові форми, фонетико-графічна варіантність тощо). Визначено іменники з омонімійними формами і з'ясовано засоби реалізації їхнього відмінково-числового значення. Пропоновано перспективні елементарні парадигматичні класи номенів взуття, які мають статус іменників *pluralia tantum* і фонетико-графічне та граматичне освоєння яких досі триває.

Висновки. Отримані результати можна використати під час укладання друкованих та електронних словників, а також уніфікованої репрезентації морфологічної парадигматики і фонетико-графічного оформлення іменникових назв взуття в нинішніх електронних словниках.

Ключові слова: іменник, назва взуття, словозміна, елементарний парадигматичний клас, категорія числа, категорія роду, морфонеми явища (чергування, наголос).

Вступ

Іменник – найчисленніший лексико-граматичний клас слів сучасної української мови, що вирізняється поміж інших класів кількістю притаманних йому самостійних морфологічних категорій (відмінок, число, рід, істот / неістот, особа) і парадигм. Найвиразнішою морфологічною ознакою іменника є словозміна, яка в різних аспектах була предметом досліджень науковців минулого (І. Огієнко, Є. Тимченко, Л. Булаховський, С. Самійленко, Ю. Шевельов, С. Бевзенко, І. Матвіяс та ін.) і сучасного (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, О. Болух, С. Ковтюх та ін.) періодів розвитку лінгвістики. Система відмінювання іменників української мови зберегла майже всі особливості відмінювання праслов'янської мови, яка успадкувала їх від індоєвропейської прамови [Самійленко, 1978, с. 17]. У сучасних граматиках і чинному “Українському правописі” подано зразки відмінювання і сформульовано правила морфонемичних змін у структурі іменників. Проте пропоновані зразки є переважно широкими угрупованнями багатформних лексем і не відбивають, на думку О. Болух, повного індексу парадигм словозміни української лексики [Болух, 1995, с. 25].

З початку ХХІ ст. в українському мовознавстві активізовано вивчення морфологічної парадигматики іменників із урахуванням кількох чинників, зокрема представлення повної / неповної парадигми, належності до певного роду, тотожності відмінкових закінчень і морфонемних змін, однотипності акцентних особливостей та орфографії, наявності суплетивних і варіантних форм тощо [Болюх, 1995; Тараненко, 2003; Ковтюх, 2019]. Для позначення найменшої сукупності “певної кількості еквівалентних морфологічних парадигм, які ґрунтуються на системі релевантних чинників” запропоновано термін *елементарний парадигматичний клас* [Ковтюх, 2011, с. 193]. У полі зору дослідників не лише апелятиви, а й пропріативи різних класів і підкласів [Ковтюх, 2007; Ковтюх, & Кашталян, 2012; Городенська, 2019; Ахмедова, 2021; Кучмак, 2022 та ін.]. Однак назви взуття ще не були об’єктом розгляду лінгвістів у цьому аспекті. Необхідність комплексного дослідження системи словозміни лексем взуттєвої семантики зумовлена переважно фрагментарним представленням у граматичних описах української мови морфологічної парадигматики цих іменників і часто відмінною граматичною характеристикою їх за категорією числа (іменники із граматичним значенням однини і множини / іменники *pluralia tantum*), а також появою в українській мові нових лексем, не зафіксованих у словниках, а їхні граматичний статус, фонетико-графічне оформлення та словозміна потребують уніфікованого впорядкування.

Мета нашої статті – з’ясувати особливості словозміни питомих та іншомовних іменникових назв взуття, виокремити й описати елементарні парадигматичні класи (далі – ЕПК) з урахуванням релевантних чинників. Джерельною базою сформованої картотеки іменників на позначення видів взуття та його моделей¹ слугували друковані й електронні словники

¹ У дослідженні не маємо на меті вивчити всі лексеми сучасної української мови на позначення видів і моделей взуття. У картотеці зібрано не лише назви взуття, а й назви одягу для ніг, що має парні частини. Картотека охоплює також похідні іменники з модифікаційним (частіше демінутивним, рідше аугментативним) значенням.

сучасної української мови: “Великий електронний словник української мови” (ВЕСУМ, 2024), “Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики” (ВЗОССУЛ, 2008), “Великий тлумачний словник сучасної української мови” (ВТССУМ, 2005), “Електронний граматичний словник української літературної мови” (ЕГСУЛМ, 2003–2024), “Словник UA. Портал української мови і культури” (ПУМК, 2005–2024), “Словник української мови” в 11 т. (СУМ, 1970–1980), “Словник української мови: в 11 т. Додатковий том: у 2 кн.” (СУМ-11Д, 2017), “Словник української мови” за ред. В. Жайворонка (СУМ-2016, 2016), “Словник української мови” у 20 т. (СУМ-20, 2010–), “Український орфографічний словник” (УОС, 2009), 16-та версія Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК-16, 2017–2024) та українськомовні рекламні дописи в соціальній мережі “Instagram”. Зібрана картотека охоплює понад 150 номенів взуття.

Методи

Для досягнення мети використано такі загальнонаукові та власне-лінгвістичні методи: *суцільна вибірка* (формування картотеки матеріалу дослідження), *зіставлення* (граматичний портрет номенів взуття за науково-навчальними та лексикографійними джерелами), *структурний аналіз*, *систематизація й описовий методи* (виокремлення флексій, формування та характеристика ЕПК), *дистрибутивний аналіз* (репрезентація граматичних значень невідмінюваних іменників), *статистичний* (розподіл лексико-семантичної групи “назви взуття” за ЕПК), *прогнозування* (перспектива морфологічної парадигматики номенів взуття, що мають статус іменників *pluralia tantum* і граматичне та фонетико-графічне освоєння яких досі триває).

Результати

У сучасній українській лінгвістиці граматичний статус іменників – назв взуття не усталений. За традицією номен взуття уналежнено до іменників, уживаних лише у формі множини, а їхню форму однини на зразок *тапочка*, *туфля*,

рекомендовану в деяких посібниках [Чак, 1978, с. 8], уважають раритетною [Білодід, 1969, с. 70; Матвіяс, 1974, с. 17–18]. Проте цю тенденцію непослідовно представлено в навчальній літературі: лексему *чобіт* подано серед зразків відмінювання іменників II відміни, а лексеми *бутси*, *ковзани* – серед множинних іменників [Леонова, 1983, с. 51, 99–101; Волох та ін., 1989, с. 42, 56, 57; Плющ, 1994, с. 204; Ковтюх, 2007, с. 253, 259]. У новітній, функційно-категорійній, граматиці найменування взуття зараховано і до іменників *pluralia tantum* [Загнітко, 2017, с. 164, 168], і до іменників, функційно наближених у своїх виявах до іменників *pluralia tantum* через регулярність їх уживання у формі множини [Загнітко, 2017, с. 164–165]. У чинній редакції “Українського правопису” іменникові назви взуття, зокрема *кед*, *черевик* (і похідний *черевичок*), *чобіт*, ілюструють словозміну іменників II відміни [Український правопис, 2019, с. 114, 125, 127, 128], а отже, належать до групи назв зілічуваних предметів, які мають граматичне значення однини та множини.

У словникові О. Тараненка словозміну іменникових найменувань взуття репрезентують кілька лексем, напр.: *чобіт* – *чоботи*, *постіл* – *постоли*, *чоботисько* – *чоботиська*, *чоботище* – *чоботища* [Тараненко, 2003, с. 71–72, 78, 131]. Однак у друкованих словниках (ВЗОССУЛ; ВТССУМ; СУМ; СУМ-11Д; СУМ-20; СУМ-2016; УОС) і граматичних довідниках [Лозова, 2016; Лозова, & Фридрак, 2015] до реєстрового слова у формі називного відмінка однини і/або множини подано переважно закінчення родового відмінка однини і/або множини, подеколи закінчення давального і місцевого відмінків однини і/або множини та орудного відмінка однини і/або множини. Систему морфологічних парадигм номенів взуття більш повно, тобто із зазначенням усіх відмінкових закінчень, репрезентовано в електронних словниках (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ; ПУМК), проте з відмінностями у визначенні повної / неповної парадигми або родової ознаки. Порівняймо: *ботильйони* – *ботильйон* (ВЕСУМ), *гольфи* – *гольф* (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ), *мешти* – *мешт* (ВЕСУМ), *мокасини* – *мокасин* (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ), *оксфорди* –

оксфорд (ПУМК), розм.² *тапочки* – *тапочка* (ЕГСУЛМ; ПУМК), *чешки* – *чешка* (ВЕСУМ; ЕГСУЛМ) і множинні іменники *ботильйони* (ПУМК), *гольфи* (ВЕСУМ; ПУМК), діал. *мешти* (ПУМК), *мокасини* (ПУМК), *оксфорди* (ВЕСУМ), *покруч* / помилкове написання *тапочки* (ВЕСУМ), *чешки* (ПУМК); *бутс* (ЕГСУЛМ; ПУМК) і *бутс* / *покруч* / помилкове написання *бутса* (ВЕСУМ), *штиблета* (ЕГСУЛМ; ПУМК) і сленг *штиблет* (ВЕСУМ), *унт* / *унта* (ЕГСУЛМ) й *унт* (ВЕСУМ; ПУМК). Непослідовність репрезентації номенів взуття за категорією числа в лексикографічних виданнях і, як наслідок, виокремлення повної / неповної числової парадигми спричинена почасти розбіжністю поглядів мовознавців на граматичний статус цих іменників, почасти динамічними процесами їх граматичного освоєння, почасти різними принципами укладання словників і їх відмінним призначенням, почасти суб'єктивними факторами [Лаврінець, 2024].

Представлення назв взуття за категорією числа в діалектних тематичних словниках зумовлене тим, яка форма числа переважає в аналізованих говірках [Березовська, 2010; Гримашевич, 2002]. Проте подекуди простежувано незбіг граматичної характеристики іменників за числовою ознакою з кодифікованою у тлумачних й орфографічних словниках, пор.: *гамаші*, *макасини*, *унти* [Березовська, 2010], *гамаші*, *макасини*, *пантофлі*, *туфлі*, *ильопанці*, *штиблети* [Гримашевич, 2002] – множинні іменники. Значення роду номена взуття теж може бути відмінне від поданого у словниках літературної мови. Порівняймо: *босоніжки* – *босоножок* / *босоніжок*, *бурки* – *бурок*, *в'єтнамки* – *в'єтнамок*, *гольфи* – *гольфа* / *гольхва*, *сандалі* – *сандаль*, *сандаleti* – *сандалет*, *тапочки* – *тапочок*, *чешки* – *чешок*, *чуні* – *чунь* [Березовська, 2010; Гримашевич, 2002], *кросівки* – *кросовок*, *шпівки* – *шпівовок* [Березовська, 2010]. Уживання невірнормованих числових і родових форм номенів взуття репрезентовано в художніх і публіцистичних,

² Стилістичні позначки подаємо відповідно до тих, що їх зазначено у словнику/ах.

зокрема масмедійних, текстах ГРАКу-16. Наприклад: *Трохи пінки потратило на бутсу Бріто, і він вирішив жартома витерти його об ногу судді* (ГРАК-16, Zaxid.net 2017); *Ляля то поправляла зачіску, то раптом відколупувала шматок смоли, прилиплої до босоніжка, то розплавляла плаття* (ГРАК-16, Ю. Покальчук 1998); *Трохи далі мене очікує перша знахідка: посеред набережної лежить пошарпана капця і пластикова склянка з мідяками* (ГРАК-16, День 2014); *Дівчата присіли біля куців, бо в Милани злетіла одна постола, і треба було її підв'язати* (ГРАК-16, В. Мосевич 2021); *Потім повторюємо те саме з другим кросівком* (ГРАК-16, Апостроф 2022); *Подивилася, дійсно один туфель темно-синій, другий – зелений* (ГРАК-16, Табло ID 2009); *Нозу на нозу поклав, неймовірно дорогого імпортного теракотового штиблета на загальний огляд виставив* (ГРАК-16, С. Батурин 2011); *Заяви про те, що “у нас немає табуреток, бахилів, шапочок” чи ще чогось, не сприймаються* (ГРАК-16, UNIAN.NET 2013); *Стів Джобс змінив світ не лише своїми революційними інноваціями, а й своїм стилем ділового лідерства та модою на носіння сандалів* (ГРАК-16, Бабель 2022); *Єдність протилежностей ми відобразимо у вигляді правого і лівого тапочків* (ГРАК-16, Б. Крігер³); *Зважаючи на високі ціни на взуття, іванофранківці воліють економити і дбайливо ставитися до улюблених пар туфлів чи чобіт* (ГРАК-16, Фіртка, 2017) тощо.

За граматичним значенням числа, зафіксованим у друкованих і/або електронних словниках сучасної української мови, виокремлено ядро, приядерну зону та периферію іменникових назв взуття [Лаврінець, 2024]. Ядро охоплює номени взуття, форму однини яких кодифіковано у словниках літературної мови, напр.: *ботфорти* – *ботфорт*, *кеди* – *кед*, *ковзани* – *ковзан*, *туфлі* – *туфля*, *черевики* – *черевик*, *чоботи* – *чобіт* тощо. Приядерну зону становлять іменники, форму однини яких у лексикографічних джерелах зафіксовано непослідовно, пор.: *босоніжки* – *босоніжка* (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ЕГСУЛМ;

³ Переклад Оксани Гуменюк, 2008 р.

ПУМК; СУМ-20; СУМ-2016; УОС), *бурки* – *бурка* (СУМ-11Д), розм. *в'єтнамки* – *в'єтнамка* (ВТССУМ; ПУМК; СУМ-11Д) і множинні іменники *босоніжки* (ВТССУМ; СУМ), *бурки* (ВТССУМ; СУМ-20), *в'єтнамки* (СУМ-20) тощо. До периферії уналежнено назви взуття, що мають граматичну характеристику іменників *pluralia tantum*, напр.: *берці* (ВЕСУМ), *еспадрильї* (ВЕСУМ; ПУМК), сленг *крокси* (ВЕСУМ), *лофери* (ВЕСУМ; ПУМК), *хіліси* (ПУМК) тощо. Поза межами виокремлених зон перебувають іменники – назви взуття, яких не представлено в жодному з друкованих чи електронних словників, а вживання їх у формі множини репрезентовано в текстах ГРАКу-16 та українськомовних рекламних дописах соціальної мережі “Instagram”, напр.: *біркенишки, дезерти, джордани, конверси, мунбутси, тимберленди, топсайдери* тощо. Виокремлені зони номенів взуття сучасної української мови розподілено так: ядро і приядерна зона – іменники з повною парадигмою (14 відмінкових форм однини і множини), периферія та номени взуття, що перебувають поза зонами, – іменники з неповною парадигмою (7 відмінкових форм множини). Репрезентація форми однини номена взуття лише в одному словнику засвідчує неактивність ужитку лексеми та неуніфікованість її граматичного числа, проте є достатнім для кваліфікації як іменника із граматичним значенням однини і множини та з повною відмінково-числовою парадигмою.

Назви взуття з повною парадигмою за родовою ознакою, що її внормовано в лексикографічних виданнях, є переважно іменниками чоловічого (*ковзан, капець, кирзач*) і жіночого (*кросівка, сандаля, калоша*) роду, які відповідно належать до II та I відміни й мають особливості відмінювання твердої, м'якої та мішаної групи, визначувані за фінальною основою. Кілька номенів взуття репрезентують явище хитання в роді, зокрема *пантофель, унт* (чол. р.) і *пантофля, унта* (жін. р.), що зумовлює їх належність до різних відмін і різну словозміну.

Повну парадигму з омонімійними відмінковими формами має запозичений із французької мови іменник *сабо*, граматичне значення середнього роду якого кодифіковано у словниках

української літературної мови. Невідмінювані іменники на зразок *бабуші, дербі, еспадрілі, клогі, монкі, міолі, триконі, угі, челсі*, що їх у функційно-категорійній граматиці зараховано до нульової відміни [Городенська, 2017, с. 214], мають неповну парадигму з омонімійними відмінковими формами, оскільки вживані лише у формі множини. Визначення відмінково-числових форм незмінюваних іменників відбувається аналітичним способом: за допомогою синтаксичного зв'язку (асоціативно-граматичне узгодження з атрибутивними членами чи координація з предикативними членами), анафоричних займенникових слів або порядку слів у реченні. Наприклад: *Гумка на ремінці сабо робить його зручним для будь-якого підйому стопи, а сам ремінець вручну викладений камінням* (ГРАК-16, Табло ID 2020); *Ці мереживні спокуси, ці сіточки, бантики, атласні стрічки, шовк, гіпюр, поролон, силікон були ще більш привабливими, аніж зелена сумка та жовті сабо* (ГРАК-16, Г. Вдовиченко 2012); *Сукню білявка доповнила кремовими гостроносими міолі, хвилястою укладкою і насиченим макіяжем з цегляними тінями і помадою кольору курної троянди* (ГРАК-16, UNIAN.NET 2020); *Але найбільше уваги привернули до себе міолі, верхня частина яких виконана в техніці макраме* (ГРАК-16, НВ 2019); *В наявності найбільший вибір утеплених сабо на холодну пору року; Класичні дербі мають бути в кожного! Збери захоплені погляди на своїх ніжках у наших новеньких синіх дербі; В епоху хіпі 60-х бабуші увійшли в модний гардероб, вписавшись у філософію свободи і близькості до природи; Відчуй безмежний комфорт і мегазручність в оригінальних челсі* (Приклади з рекламних дописів соцмережі “Instagram”) тощо.

У сучасній мовній практиці невідмінювані лексеми набувають ознак словозміни, що зумовлено аналогією до відмінюваних іменників, ужитих у контексті, але такі випадки спорадичні, що засвідчує суб'єктивний фактор граматичної кваліфікації номенів взуття. Порівняймо: *Перегрів і з унтами, валянками, угами або як там ще їх називають* (ГРАК-16, День 2011) – *Тобто все ще не починається, дівчатка сидять в платтях і уггі, аби не змерзнути* (ГРАК-16, Facebook Р. Радчук, 2018); *Шейк*

розмістила знімок, на якому позує **в чорній шубі** з екохутра і **нюдових мюлях** (ГРАК-16, НВ 2022) – У новій колекції багато бахроми, шкіри і, звичайно ж, знамените плетіння *Intrecciato*, яке з'явилося **в пуховиках, жилетах, мюлі, чоловічих черевиках, рюкзаках і шоперах** (ГРАК-16, НВ 2019); Особливо будь-яка мадам має мати на весіллі чи народини свою неперевершену пару, а то й не одну, **бабушів** – Дівчатка, презентуємо Вам нові кольори **мегастильних бабуші** (Приклади з рекламних дописів соцмережі “Instagram”) тощо.

Деякі з номенів взуття, що перебувають поза межами виокремлених зон, мають фонетико-графічну варіантність, репрезентовану, зокрема, й у текстах того самого джерела. Наприклад: Для експериментів з літнім взуттям підійдуть **клоги** – сандалії, які мають закритий носок (ГРАК-16, РБК-UA 2022) – Особливо раджу звернути увагу на **клогі** і **мюлі** на платформі (ГРАК-16, РБК-UA 2022); **І монки** просто створені для того, щоб втілювати в собі цю недбалість. Цей вид взуття абсолютно прекрасний, як з естетичної точки зору, так і з функціональної (ГРАК-16, НВ 2016) – У новому сезоні Zlоссі пропонує як класичні моделі, які полюбилися нашим клієнтам, так і абсолютно нові рішення легендарних лоферів, кросівок, мокасинів, **монкі** з екзотичних видів шкіри (ГРАК-16, НВ 2016). Варіанти **клоги**, **монки**, що, за нашими спостереженнями, активніше вживані в сучасному узуальному мовленні (у ГРАКу-16 **клоги** – 7 випадків уживання, **монки** – 4 випадки), мають неповну парадигму і є відмінюваними, варіанти **клогі**, **монкі** (відповідно 1 випадок і 2 випадки вживання у ГРАКу-16) – неповну парадигму і є невідмінюваними. Фонетико-графічна варіантність цих номенів взуття зумовлює їхню належність до різних ЕПК: **клоги**, **монки** – множинні іменники; **клогі**, **монкі** – множинні іменники нульової відміни. Визначальним чинником у кодифікації одного з варіантів **клоги** / **клогі**, **монки** / **монкі** стане сучасний узус, свідченням чого є введення до реєстру ВЕСУМу варіанта **броги**, що за активністю вжитку переважав варіант **брогі**, написання якого відповідає нормам чинного правопису [Український правопис, 2019, с. 159]. Зокрема, у

ГРАКу-16 зафіксовано 28 уживань лексеми *броги* та її словоформ *брогів*, *брогами* й 1 вживання лексеми *брогі*. Наприклад: *Як нова пара взуття для офісу підійдуть стильні шкіряні броги або універсальні балетки з вирізами і пряжками* (ГРАК-16, UNIAN.NET 2022) – *Тут було все – і офіційно-елегантні “оксфорди”, і візерунчасті “брогі”, і кокетливо-елегантні “дербі”* (ГРАК-16, М. Гримич 2002).

Українськомовні рекламні дописи соцмережі “Instagram” та тексти ГРАКу-16 репрезентують множинні іменники *еспадрилі* й *еспадрильї*, другий з-поміж яких відмінюваний і частіше вживаний: у ГРАКу-16 представлено 1 випадок уживання лексеми *еспадрилі* й 15 уживань лексеми *еспадрильї* та її словоформ *еспадрильях*, *еспадрильями*. Наприклад: *Для відвідування передмістя Кейптауна герцогиня одягла чорно-біле плаття з запахом від африканського дизайнера Maumatiko вартістю 86 доларів та еспадрилі на танкетці* (ГРАК-16, НВ 2019) – *Такі моделі, як, наприклад, високі конверси або еспадрильї на підборах легко стилізувати під будь-які стилі та фасони одягу* (ГРАК-16, НВ 2022); *Еспадрилі – легке та стильне взуття, що забезпечує комфорт під час спекотного дня – Наші жовті еспадрильї на платформі – гламурний вибір!* (Приклади з рекламних дописів соцмережі “Instagram”). В електронних словниках (ВЕСУМ; ПУМК) подано іменник *еспадрильї*. Статистичний чинник, переконані, став ключовим і для фіксації у ВЕСУМі лексеми *снікери* (ГРАК-16 репрезентує 52 випадки вживання іменника та його словоформ *снікерсів*, *снікерсам*, *снікерсами*, *снікерах*), якій за слововжитком поступається лексема *снікери* (6 випадків уживання іменника та його словоформи *снікерами*).

В електронних словниках запропоновано два фонетико-графічні варіанти номена взуття, похідного від назви американського бренду “Ugg”: *угі* (ВЕСУМ) й *уггі* (ВЕСУМ, ПУМК). У текстах ГРАКу-16 репрезентовано чотири варіанти цієї лексеми: *уггі*, *угі* й *угги*, *уги*. Лексеми *уггі* й *угги* кількісно неоднаково поширені в сучасному мовленні (у ГРАКу-16 подано 99 уживань варіанта *уггі*, 83 вживання варіанта *угги* та

Іменникам жіночого роду у формі родового відмінка множини притаманне чергування голосних фонем /o/ – /i/ в закритому складі та нульова фонема – /o/, /e/, напр.: *панчоха* – *панчіх*, *балетка* – *балеток*, *пантофля* – *пантофель*. Ті самі чергування голосних фонем відбуваються під час словозміни іменникових назв взуття чоловічого роду, напр.: *постіл* – *постоли*, *валянок* – *валянки*, *бродень* – *бродні*. Кінцеві приголосні фонemi /ɣ/, /k/, /x/ черговані з фонемами /z'/, /ɟ'/, /c'/ в іменниках жіночого роду твердої групи у формі давального та місцевого відмінків однини, напр.: *крага* – *кразі*, (у, на, по) *кразі*; *пінетка* – *пінетці*, (у, на, по) *пінетці*; *панчоха* – *панчосі*, (у, на, по) *панчосі*. Закономірним є чергування /ɣ/ – /z'/ у формі місцевого відмінка однини іменника *ічиг*, пор.: (в, на) *ічизі*, (по) *ічигові* / *ічигу*. Чергування приголосних фонем /k/ – /ɟ'/ відбувається у словотворчому суфіксі –к– (варіант –очк–) іменників жіночого роду твердої групи у формі давального й місцевого відмінків однини, напр.: *панчішка* – *панчішці*, (у, на, по) *панчішці*; *туфелька* – *туфельці*, (у, на, по) *туфельці*; *шкарпеточка* – *шкарпеточці*, (у, на, по) *шкарпеточці*. Чергування голосних фонем (нульова фонема – /o/) властиве невеликій кількості множинних іменників на позначення взуття з фіналлю основи /k/ після приголосної фонemi і відбувається у формі родового відмінка, пор.: *борцівки* – *борцівок*, *ковбойки* – *ковбойок*, *шльопки* – *шльопок*; *біркенишки* – *біркенишоків*, *ролики* – *роликів*, *човники* – *човників*.

У системі словозміни номенів взуття акцентуаційний чинник є визначальним, оскільки наголос може бути нерухомим і рухомим (перехід із основи на флексію). Наголос диференціює словозміну іменників II відміни чоловічого роду твердої та м'якої групи. Порівняймо: тверда група з нерухомим наголосом без чергування голосних фонем *мока́син* – *мока́сини*; тверда група з рухомим наголосом, крім кличного відмінка однини, без чергування голосних фонем *ковза́н* – *ковза́ні*; тверда група з нерухомим наголосом і чергуванням голосних фонем *боті́нок* – *боті́нки*; тверда група з рухомим наголосом і чергуванням голосних фонем *бото́к* – *боткі́*; м'яка група з нерухомим наголосом і чергуванням голосних фонем *ва́лянець* – *ва́лянці*;

м'яка група з рухомим наголосом і чергуванням голосних фонем *ковзане́ць* – *ковзана́ці*.

В іменникових назвах взуття І відміни нерухомий наосновний наголос, що може комбінуватися з чергуванням голосних і приголосних фонем, напр.: *у́нта* – *у́нти*, *панчо́ха* – *панчо́хи*. Зауважимо, що іменники І відміни з кінцевою фонемою основи /к/ після приголосної фонемі не мають зв'язаного, або синтагматичного, значення у формах називного, знахідного, кличного і родового відмінків множини у сполученні з числівниками, пор.: *балéтка* – *балéтки* і *дві* / *три* / *чотири балéтки*; *балéток* і *п'ять* / *багато балéток*; *ча́шка* – *ча́шки* і *дві* / *три* / *чотири ча́шки*; *чашо́к* і *п'ять* / *багато чашо́к*. Нерухомий наосновний наголос мають також номени взуття з неповною парадигмою, тобто іменники *pluralia tantum*, напр.: *сліпо́ни*, *борці́вки*, *бе́рці*.

Визначальну роль у диференціації ЕПК номенів взуття виконують нечастотні варіантні форми. Зокрема, іменник *чо́біт*, уналежнений до II відміни, має варіантні форми у давальному відмінку однини (*чоботові*, *чоботу*), місцевому відмінку однини (*у* / *на чоботі*, *чоботові*; *по чоботові*, *чоботі*, *чоботу*), родовому відмінку множини (*чоботів*, *чобі́т*), давальному відмінку множини (*чоботям*, *чоботам*), орудному відмінку множини (*чобітьми*, *чоботями*, *чоботами*) і місцевому відмінку множини (*у* / *на* / *по чоботях*, *чоботах*). Показово, що форму *чоботів*, унормовану в чинній редакції “Українського правопису” [Український правопис, 2019, с. 125], репрезентовано лише у ВЕСУМі. Проте варіантних форм множини не збережено у словозміні іменника *напівчо́біт*, що його зі стилістичною приміткою “покруч / помилкове написання” зафіксовано у ВЕСУМі. Припускаємо, що й у словозміні іменника *півчо́біт*, поданого в СУМі-20, немає варіантних відмінкових форм множини, що, імовірно, спричинене впливом словотворчого префікса *пів-*, *напів-*.

Варіантні відмінкові форми визначаємо для іменникових назв взуття II відміни чоловічого роду у знахідному відмінку однини: форма, що збігається з називним відмінком (перша форма), та

форма, що збігається з родовим відмінком (друга форма). “Другу форму знахідного відмінка” [Вихованець, 1987, с. 102] для іменників, що позначають чітко окреслені предмети, послідовно фіксують кілька авторитетних джерел [Тараненко, 2003; Вихованець, & Городенська, 2017, с. 204–205; Колібаба, Фурса, 2017], та її активно вживано в сучасній мовній практиці. Наприклад: *Сава поїть вином зв'язаного kota і сигаретою вказує на верстак...*; *запхнув за дзеркало надпаленого сірника, зняв кедa* (ГРАК-16, Є. Пашковський, 2005); *Наглядач-час із кожного відтинку Болюче ляска стрілок нагаєм: Не зупинись зашнурувать ботинка, Не усміхнись зустрічній навзаєм* (ГРАК-16, Кримська світлиця, 2008); *Відчиняю – Істу, Мольфари б його забрали, у бригадирських вже галунах стоїть, ботфорта новенького виставив, а з ним – два десятки гвардійців: на плащах морди кугуарячі шкіряться* (ГРАК-16, С. Батурин, 2006); *Я зняв із ноги капця й підійшов до стіни, але коли прусак зауважив мій рух, то кинувся навітьоки, намагаючись заховатися за годинником* (ГРАК-16, Український тиждень 2020); *Пасько почепив тапочка на пліт, щоб той, хто його загубив, вернувся й виказав себе* (ГРАК-16, М. Жакун, 2014); *Мет загубив черевика по дорозі в Одесу* (ГРАК-16, ПРОЧЕРК. Інфо 2011); *Несподівано Дань сплигнув із полиця, схотив на підлозі чобота і теж ударив чоботом по столу* (ГРАК-16, В. Мастерова, 2007) тощо.

Беремо до уваги варіантні форми іменників II відміни чоловічого роду в давальному відмінку однини, що їх подано у граматичних словниках (ГСУЛМ; ЕГСУЛМ; СДК), але в тій послідовності розташування варіантних флексій, що й для іменників – назв істот [Тараненко, 2003; Вихованець, & Городенська, 2017, с. 204; Український правопис, 2019, с. 118; а також ВЕСУМ; ПУМК]. Наприклад: *козакові, козаку; черевикові, черевіку; знавцеві, знавцю; виступцеві, виступцю; читачеві, читачу; кирзачеві, кирзачу*. Варіантні форми давального відмінка однини вважаємо нормативними і для номенів взуття з демінутивним або аугментативним значенням, напр.: *капчикові, капчику; ковзанцеві, ковзанцю; чоботиськові,*

чоботиську; чоботищеві, чоботищу; постолицеві, постолицу. Зауважимо, що в залучених до аналізу словниках варіантні форми давального відмінка однини для номенів взуття з аугментативним значенням подано непослідовно, пор.: *чоботиську, чоботиськові* (ЕГСУЛМ); *чоботиську; чоботищу; постолицу* (ВЕСУМ); *чоботиськові, чоботиську; чоботищеві, чоботищу* (ПУМК), а також *чоботиськові, чоботиську; чоботищу* [Тараненко, 2003, с. 78, 131].

Варіантні форми притаманні іменникам II відміни чоловічого і середнього роду також у місцевому відмінку однини, вибір флексій у якому зумовлений впливом прийменників *на, у / в, при, по*, що їх, на думку С. Ковтюх, варто зазначати в морфологічних парадигмах іменників [Ковтюх, 2019, с. 93]. Обґрунтованим, на нашу думку, є виокремлення двох форм місцевого відмінка однини, які розмежовано в ГСУЛМі та його електронній версії – ЕГСУЛМі – позначеннями М1 (із прийменниками *на, у / в, при* і *по* не в просторовому значенні) і М2 (із прийменником *по* у просторовому значенні). У нашому дослідженні для М1 подаємо прийменники *у / в, на*, оскільки їх активніше вживано з номенами взуття в сучасному узуальному мовленні, ніж прийменник *при*, а з прийменником *по* (не в просторовому значенні) іменники досліджуваної семантики не сполучувані. Словоформа із закінченням *–ові / –еві*, поширена в місцевому відмінку під впливом давального, зберігатиме ту саму послідовність розташування, що й у давальному відмінку, – на першому місці, тобто перед словоформою із флексією *–у (–ю)*. Наприклад: *дутик – (у, на, по) дутикові, дутику; личак – (у, на, по) личакові, личаку; чобіток – (у, на, по) чобіткові, чобітку*. Вважаємо слушним, що словоформа із флексією *–і* має передувати словоформі із флексією *–у (–ю)* у словниках і граматичних описах української літературної мови [Колібаба, 2018, с. 60], оскільки не поступається, за спостереженнями О. Тараненка, частотністю вживання [Тараненко, 2003, с. 180]. Наприклад: *ботфорт – (по) ботфортів, ботфорті, ботфарту; шкарбан – (по) шкарбанів, шкарбані, шкарбану; чоботище –*

(по) *чоботищеві, чоботищі, чоботищу*; *лапоть* – (по) *лаптеві, лапті, лаптю* тощо.

Ураховуючи диференційні чинники, виокремлено такі ЕПК номенів взуття сучасної української мови:

ЕПК іменникових назв взуття з повною парадигмою

Іменники жіночого роду I відміни твердої групи

ЕПК № 1 – іменники з нерухожим наосновним наголосом, без чергування фонем: *бахіла, гётра, пантолётa, сандалётa, унта, штиблётa*.

ЕПК № 2 – іменники з нерухожим наосновним наголосом, з чергуванням приголосних і голосних фонем (/к/ – /ц'/ у формі давального та місцевого відмінків однини, нульова фонема – /o/ у формі родового відмінка множини): *балётка, босоніжка, бурка*, розм. *в'єтнамка, кросівка, пінітка, тáпочка, чéшка, шипóвка, шкарпéтка*, а також іменники з демінутивним значенням *пантóфелька, панчішка, ту́фелька, шкарпéточка*. Форма знахідного відмінка множини номенів взуття *босоніжка, в'єтнамка, чешка*, на відміну від іменників-омонімів, що належать до категорії істот-назв осіб, збігається з формою називного відмінка множини, пор.: *купувати босоніжки, в'єтнамки, чешки* (взуття); *бачити босоніжок, в'єтнамок, чешок* (особи жіночої статі).

ЕПК № 3 – іменник із нерухожим наосновним наголосом, з чергуванням приголосних фонем (/к/ – /з'/ у формі давального і місцевого відмінків однини) *кра́га*.

ЕПК № 4 – іменник із нерухожим наосновним наголосом, з чергуванням приголосних і голосних фонем (/х/ – /с'/ у формі давального і місцевого відмінків однини, /o/ – /i/ в закритому складі у формі родового відмінка множини) *панчо́ха*.

Іменники жіночого роду I відміни м'якої групи

ЕПК № 1 – іменник із нерухожим наосновним наголосом, без чергування фонем *сандáля*.

ЕПК № 2 – іменник із нерухожим наосновним наголосом, без чергування фонем *сандáля*, що має відмінкові флексії, однакові

за фонемним вираженням з іменником *сандáля*, але відмінне буквене позначення (див. про це вище).

ЕПК № 3 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *чуня*, що має однакові за фонемним вираженням та буквеним позначенням відмінкові флексії з іменником *сандáля*, крім родового відмінка множини, пор.: *сандáль, чу́нів*.

ЕПК № 4 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /e/ у формі родового відмінка множини): *панто́фля, ту́фля*.

Іменники жіночого роду I відміни мішаної групи

ЕПК – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем: *кало́ша, гамáша*.

Іменники чоловічого роду II відміни твердої групи

ЕПК № 1 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем, з варіантними флексіями *–ові, –і, –у* в місцевому відмінку однини: *бот, ботильйо́н, ботфо́рт, бутс, гольф, кед, іст. коту́рн, мешт, мокаси́н, жарт. мокросту́п, оксфо́рд, пуа́нт, сленг слі́пер, сніке́рс*.

ЕПК № 2 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем, з варіантними флексіями *–ові, –у* в місцевому відмінку однини: розм. *ду́тик, покруч / помилкове написання напівчереві́к, повстя́ник, череві́к*, а також іменники з демінутивним значенням *бо́тик, го́льфик, ка́пчик*, розм. *ла́птик, ме́штик*, заст. *посто́лик, сандáлик*.

ЕПК № 3 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням приголосних фонем (/r/ – /z'/ у формі місцевого відмінка однини) *ічі́г*.

ЕПК № 4 – іменники з рухомим наголосом (основа → флексія), без чергування фонем, з варіантними флексіями *–ові, –і, –у* в місцевому відмінку однини: *ковза́н, унт*, розм. *шка́рба́н / шка́рбу́н*.

ЕПК № 5 – іменники з рухомим наголосом (основа → флексія), без чергування фонем, з варіантними флексіями *–ові, –у* в місцевому відмінку однини: розм. *кирза́к / кирзя́к*, розм. *кирзові́к, лича́к, повстя́к, чув'я́к / діал. чувáк*.

ЕПК № 6 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /o/ в усіх непрямих відмінках однини й множини, крім першої форми знахідного відмінка однини), з варіантними флексіями –*ові*, –*у* в місцевому відмінку однини: *ботінок*, *валянок*, *полуботінок*, *полуботок*, *покруч* / *помилкове написання т́апок*, а також іменники з демінутивним значенням розм. *ботіночок*, *валяночок*, розм. *носочок*, заст. *постбілочок*, *череви́чок*, *чобіто́чок*.

ЕПК № 7 – іменники з рухомим наголосом (основа → флексія), з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /o/ в усіх непрямих відмінках однини й множини, крім першої форми знахідного відмінка однини), з варіантними флексіями –*ові*, –*у* в місцевому відмінку однини: діал. *бото́к*, *напівчобіто́к*, розм. *носо́к*, а також іменники з демінутивним значенням *півчобіто́к*, *чобіто́к*. Іменник *півчобіто́к*, який уналежнюємо до цього ЕПК, у СУМі-20 зафіксовано як похідну лексему з демінутивним значенням від іменника *півчобіт*, в інших лексикографічних джерелах (ВЕСУМ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016) – як лексему з нейтральним значенням.

ЕПК № 8 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (/o/ – /i/ в закритому складі), з варіантними формами в непрямих відмінках однини та множини (див. про це вище) *чо́біт*.

ЕПК № 9 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (/o/ – /i/ в закритому складі), з варіантними формами лише в давальному та місцевому відмінках однини, на відміну від твірного слова *чо́біт* (див. про це вище): *напівчо́біт*, *півчо́біт*.

ЕПК № 10 – іменник із рухомим наголосом (основа → флексія), із чергуванням голосних фонем (/o/ – /i/ в закритому складі) заст. або діал. *пості́л*.

ЕПК № 11 – іменник-демінутив із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем, з нульовим закінченням у родовому відмінку множини: *чоботі́сько*. Іменник *череви́ченько* із граматичним значенням однини та множини репрезентовано лише в СУМі-11Д, в інших словниках (ВЕСУМ; ВЗОССУЛ; ВТССУЛМ; ЕГСУЛМ; ПУМК; СУМ; СУМ-2016) це множинний іменник *череви́ченьки* (див. про це нижче).

Іменники чоловічого роду II відміни м'якої групи

ЕПК № 1 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /e/ в усіх непрямих відмінках однини й множини, крім першої форми знахідного відмінка однини): *брóдень, вáлянець, розм. ві́ступець, ка́пець, ла́поть, панто́фель, сап'я́нець, саф'я́нець, розм. шльо́панець*.

ЕПК № 2 – іменники-демінутиви з рухомим наголосом (основа → флексія), з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /e/ в усіх непрямих відмінках однини й множини, крім першої форми знахідного відмінка однини): *ковза́нecь, заст. постолéць (СУМ-11Д) / пості́лець (СУМ-2016), розм. шкарба́нecь*.

Іменники чоловічого роду II відміни мішаної групи

ЕПК № 1 – іменники-аугментативи з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем: *постолі́ще, чоботі́ще*.

ЕПК № 2 – іменник із рухомим наголосом (основа → флексія), без чергування фонем розм. *кирза́ч*.

Іменник середнього роду нульової відміни

ЕПК репрезентує лексема *сабо́*, що має омоніміїні відмінково-числові форми.

ЕПК іменникових назв взуття з неповною парадигмою

Множинні іменники нульової відміни

ЕПК охоплює лексеми *бабу́ші, дeрби́, еспа́дрілі, кло́гі, мо́нкі, мюлі́, трико́ні, у́гі, че́лсі*, що мають омоніміїні відмінкові форми.

Множинні іменники

ЕПК № 1 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем: *бро́ги, біркени́токи, бліо́хери, ве́лінгтони, вібра́ми, гладіа́тори, дезе́рти, джа́рдани, кло́ги, ко́нверси, крі́пери, слeнг крóкси, лабу́тeни, ло́фери, мо́нки, мунбу́тси, ро́лики, скeльни́ки, сла́йдери, слінгбе́ки, сліпо́ни, сні́кери, сноубу́тси, тімберленди, топса́йдери, у́гі, флатфо́рми, хайто́ти, хілі́си, чо́вники, а також іменники-новотвори з демінутивним значенням кéдики, мока́сінчики, у́гіки, функціо́вання яких засвідчують рекламні дописи в соціальній мережі “Instagram”*.

Наприклад: *Ідеальний варіант кедиків під будь-який образ; Туфельки, мокасинчики, тапочки... називати можна по-різному, та це не змінює їх якості; Теплесенькі та м'якесенькі. Це ми про наші уگی.*

ЕПК № 2 – іменники з нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем: *бєрці, слáнці*.

ЕПК № 3 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *еспадрильї*, що має відмінкові флексії, однакові за фонемним вираженням з іменниками *бєрці, слáнці*, але відмінне буквене позначення у формах називного, знахідного, кличного відмінків, а також іншу флексію у родовому відмінку. Порівняймо: *еспадриль-ї – еспадрилій-о, еспадриль-ям, еспадриль-ї, еспадриль-ями, (в, на, по) еспадриль-ях, еспадриль-ї; слáнц-ї – слáнц-ів, слáнц-ям, слáнц-і, слáнц-ями, (у, на, по) слáнц-ях, слáнц-і*. Припускаємо, що у формі родового відмінка можуть бути варіантні форми *еспадрилій-о / еспадрилей-о* за аналогією до іменника *мантілья* (мн. *мантільї*) – *мантілій-о / мантілей-о*. У ВЕСУМі запропоновано форму *еспадриль-ів*, хоч у ГРАКу-16 як джерельній базі зазначеного словника зафіксовано вживання форми *еспадрилій*. Наприклад: *...ось панно з бахромою з еспадрилій – полотняних туфельок на мотузяній підошві... (ГРАК-16, Дзеркало тижня 2019)*. Показово, що в рекламних дописах соцмережі “Instagram” функціують словоформи *еспадрильїв* та *еспадриль*, що співвідносні з активно вживаними лексемами *еспадрильї* та *еспадрилі* [останню зараховуємо до іменників нульової відміни – О. Л.]. Наприклад: *Любі дівчатка, майстер-клас по в'язанню ось таких еспадрильїв для ваших ніжок вже готовий у форматі детального відеоуроку; А почати формувати особисту колекцію еспадриль можна з базової пари чорного кольору, яка буде універсальною*.

ЕПК № 4 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /o/ у формі родового відмінка): *борці́вки, ковбо́йки, лодо́чки, покру́ч / помилкове написання шльо́пки, розм. шті́льки*, а також демінутиві-новотвори *бу́рочки, еспадри́льки, кросі́вочки*.

ЕПК № 5 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *черевиченьки*.

ЕПК № 6 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, без чергування фонем *чоботя́та*.

ЕПК № 7 – іменник із нерухомим наосновним наголосом, з чергуванням голосних фонем (нульова фонема – /o/ у формі родового відмінка) *чоботя́тка*.

Дискусія і висновки

Унаслідок лінгвальних і позалінгвальних чинників відбуваються два протилежні процеси: поповнення лексичної системи новими словами та введення їх до реєстру лексикографійних видань; вихід із ужитку лексем і, відповідно, їх вилучення з реєстру словників або репрезентація з приміткою “застаріле”. Зміни в лексиці супроводжувані змінами у граматиці, зокрема запозичені з інших мов лексеми зазнають граматичного освоєння. Множинні іменники – назви взуття, які переважно іншомовні, у перспективі можуть мати повну парадигму: іменники ЕПК № 1 і № 2 морфологічно подібні до іменників чоловічого роду другої відміни, свідченням чого є нечасте функціонування цих номенів взуття у формі однини. Наприклад: *Періс Джексон знялася топлес у рекламі взуття, вмотививши собі на голі груди правого лофера* (ГРАК-16, Табло ID 2018); *Він також розповів, що взяв участь у саміті в одному кроксі і з двома милицями* (ГРАК-16, УНН 2022); *Власник берця – швидше за все, знервований Буча – добряче приклався ногою, вступивши перед тим у калюжу крові когось із полонених або вбитого* (ГРАК-16, Г. Вдовиченко 2015). Іменники pluralia tantum ЕПК № 2 передбачувано матимуть особливості словозміни ЕПК № 1 чоловічого роду м'якої групи, натомість іменники ЕПК № 1, припускаємо, будуть розподілені між ЕПК чоловічого роду твердої групи. Зокрема, лексеми *броги*, *клоги* можуть транспонуватися до ЕПК № 3, лексеми *біркенишки*, *слінгбеки*, *ролики*, *скельники* та демінутиви *кедики*, *мокасинчики*, *угіки* – до ЕПК № 2, решта множинних номенів взуття – до ЕПК № 1.

Множинні іменники ЕПК № 3 і № 4 морфологічно схожі з іменниками жіночого роду першої відміни. Усі номени взуття

ЕПК № 4 можуть відмінюватися за зразком ЕПК № 2 твердої групи, а лексема *еспадрильї*, що належить до ЕПК № 3, – за зразком ЕПК № 2 м'якої групи, крім родового відмінка множини, оскільки можливі варіантні форми *еспадрилій* та *еспадрилей*. У сучасному узуальному мовленні спостерігаємо нечасті випадки функціонування номенів взуття зазначених ЕПК у формі однини. Наприклад: *Моя олімпійська мрія скоро знайде відображення у прикрасі – браслеті з олімпійськими кільцями та борцівкою* (ГРАК-16, Високий замок, 2009); *Пляжні ляпанці набагато небезпечніші, ніж 11-сантиметрова шпилька* (ГРАК-16, UNIAN.NET 2010).

Зарахування номенів взуття з демінутивним значенням *черевіченьки, чоботята* до іменників з неповною парадигмою та виокремлення ЕПК № 5 і № 6 зумовлене тим, що форми множини, які переважали в мововжитку, витіснили форми однини *черевіченько, чоботя*, зафіксовані, зокрема, у словнику за редакцією Б.Грінченка [Грінченко, Т. IV, с. 455, 467]. Нагадаємо, що лише в реєстрі лексем СУМа-11Д подано іменник *черевиченько*.

Виокремлення в морфологійній парадигматиці множинних іменників ЕПК № 7, репрезентованого похідним від іменника *чоботи* демінутивом *чоботятка*, є умовним, оскільки цю лексему зафіксовано лише в одному лексикографічному джерелі (СУМ–11Д), а випадків її вжитку у формі множини чи однини в сучасній мовній практиці, зокрема за текстами ГРАКу-16, не виявлено.

Отже, словозміна питомих та іншомовних іменникових назв взуття сучасної української мови становить розгалужену систему ЕПК. Для всіх виокремлених 33 ЕПК спільними є такі чинники: частиномовна належність; іменниковий тип відмінювання; належність до апелятивів і категорії неістот. До диференційних чинників словозміни номенів взуття зараховуємо такі: повна / неповна парадигма; родова ознака іменників із повною парадигмою (чоловічий, жіночий, середній рід); належність іменників до однієї з відмін (I, II, нульова) або перебування поза ними (іменники *pluralia tantum*); належність іменників I та

II відміни до твердої, м'якої чи мішаної групи; тотожність словозмінних афіксів і їхнього буквеного позначення; морфонеми явища, зокрема чергування голосних і приголосних фонем, акцентуаційні особливості (нерухомий / рухомий наголос); варіантні відмінкові форми; хитання в роді відмінюваних іменників із повною парадигмою; фонетико-графічна варіантність; тотожність усіх форм іменників нульової відміни.

Найбільшу кількість лексем взуттєвої семантики та ЕПК містить II відміна, яка охоплює понад 70 лексем і 15 ЕПК (майже половина від загальної кількості іменників зібраної картотеки та виокремлених ЕПК). Множинні іменники, які переважно іншомовні та фонетико-графічне і граматичне освоєння яких триває, передбачувано можуть мати повну парадигму й поповнити ЕПК іменників здебільшого II відміни та частково I відміни, свідченням чого є нечасте функціонування форм однини цих номенів взуття в сучасному узуальному мовленні. Перспективу дослідження вбачаємо у спостереженні за граматичною адаптацією іменників на позначення взуття та змінами у їхній парадигматиці, які, сподіваємося, уніфіковано репрезентуватимуть друковані й електронні словники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Ахмедова, Ю. (2021). Морфологічна парадигматика українських чоловічих імен першої відміни м'якої групи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 1(45), 38–44. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2021.1.\(45\).38-44](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2021.1.(45).38-44)

Березовська, Г. Г. (2010). *Словник назв одягу та взуття у східнопоміських говірках*. Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство.

Білодід, І. К. (Ред.) (1969). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*. Наукова думка.

Болух, О. В. (1995). Парадигматика іменника. *Мовознавство*, 4–5, 24–29.

Вихованець, І. Р. (1987). *Система відмінків української мови*. Наукова думка.

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2017). Власне-іменниковий тип відмінювання. Поділ на відміни. У *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 196–208). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Волох, О. Т., Чемерисов, М. Т., & Чернов, Є. І. (1989). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис*. Вища школа.

Городенська, К. Г. (2017). Основні парадигми іменників нульової відміни. У *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 214–217). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Городенська, К. (2019). *Українське слово у вимірах сьогодення*. КММ.

Гриماشевич, Г. І. (2002). *Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок*. Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Загнітко, А. П. (2017). Категорія числа іменника. *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 161–187). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Ковтюх, С. Л. (2011). “Елементарний парадигматичний клас” як новий термін українського мовознавства. *Слов'янський збірник, XIV–XV*, 191–196. ОРІДУ НАДУ.

Ковтюх, С. Л. (2007). Морфологічна парадигматика власних жіночих імен у сучасній українській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Слов'янська філологія*, 356–359, 290–294. Рута.

Ковтюх, С. Л. (2007). *Репетитор (як навчитися грамотно писати)*. Видавничий дім “Професіонал”.

Ковтюх, С. Л. (2019). Система чинників для визначення словозмінних парадигм іменників у сучасній українській літературній мові. *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики* (с. 85–99). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Ковтюх, С. Л., & Кашталян, О. М. (2012). *Словозмінна парадигматика українських прізвищ*. ПОЛІМЕД-Сервіс.

Колібаба, Л. (2018). Морфологічні форми іменників у контексті теорії мовної норми. *Українська мова*, 2(66), 50–66. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2018.02>

Колібаба, Л., & Фурса, В. (2017). *Словник дієслівного керування*. Либідь.

Кучмак, К. (2022). Елементарні парадигматичні класи гідронімів першої відміни мішаної групи в українській мові. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 52, т. 2, 17–121. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-2-17>

Лаврінець, О. Я. (2024). Зміни граматичних норм числа в питомих та іншомовних назвах взуття. *Українська мова*, 1(89), 18–42. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.01.018>

Леонова, М. В. (1983). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*. Вища школа.

- Лозова, Н. Є. (2016). *Іменник. Граматичний довідник*. Наукова думка.
- Лозова, Н. Є., & Фридрак, В. Б. (2015). *Дзвона чи дзвону? або –а (–я) чи –у (–ю) в родовому відмінку*. Наукова думка.
- Матвіяс, І. Г. (1974). *Іменник в українській мові*. Радянська школа.
- Плющ, М. Я. (Ред.). (1994). *Сучасна українська літературна мова*. Вища школа.
- Самійленко, С. П. (1978). *Іменник. Історія української мови. Морфологія* (с. 16–128). Наукова думка.
- Словарь української мови: у 4 т.* (1997). Б. Грінченко (Ред.). Репринтне видання. Друкується за виданням 1909 р. Довіра – Рідна мова.
- Тараненко, О. О. (2003). *Словозміна української мови*. Nyiregyhaza.
- Український правопис*. (2019). Наукова думка.
- Чак, Є. Д. (1978). *Складні випадки граматики та орфографії*. Радянська школа.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- ВЕСУМ – Рисін, А., & Старко, В. (2024). *Великий електронний словник української мови*. <https://vesum.nlp.net.ua>
- ВЗОССУЛ – Бусел, В. Т. (Ред.). (2008). *Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики*. ВТФ “Перун”.
- ВТССУМ – Бусел, В. Т. (Ред.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. ВТФ “Перун”.
- ГРАК-16 – Шведова, М., Фон Вальденфельс, Р., Яригін, С., Рисін, А., Старко, В., Ніколаєнко, Т. та ін. (2017–2024). *Генеральний регіонально анотований корпус української мови*. Єна. <http://uacorporus.org>
- ГСУЛМ – *Граматичний словник української літературної мови*. *Словозміна*. (2011). Видавничий дім Дмитра Бураго.
- ЕГСУЛМ – *Електронний граматичний словник української літературної мови*. *Словозміна*. (2003–2024). <http://www.mova.info/grmasl.aspx>
- ПУМК – *Словник UA. Портал української мови та культури*. (2005–2024). <https://slovnkyk.ua>
- СУМ – Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови: в 11 т.* Наукова думка.
- СУМ-11Д – *Словник української мови: у 11 т. Додатковий том: у 2 кн.* (2017). Видавничий дім Дмитра Бураго.
- СУМ-20 – *Словник української мови: в 20 т.* (2010–). Наукова думка. <https://sum20ua.com>

СУМ-2016 – Жайворонок, В. В. (Ред.). (2016). *Словник української мови*. Видавничий центр “Просвіта”.

УОС – *Український орфографічний словник*. (2009). Довіра.

REFERENCES

Akhmedova, Yu. (2021). Morphological paradigmatics of Ukrainian masculine names of the first declination of the soft group. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Philology*, 1(45), 38–44 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2021.1.\(45\).38-44](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2021.1.(45).38-44)

Berezovska, H. H. (2010). *Dictionary of clothing and footwear names in the East Podolian dialects*. Umanske komunalne vydavnycho-polihrafichne pidpryyemstvo [in Ukrainian].

Bilodid, I. K. (Ed.) (1969). *Modern literary Ukrainian. Morphology*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Boliukh, O. V. (1995). Paradigmatics of the noun. *Linguistics*, 4–5, 24–29 [in Ukrainian].

Chak, Ye. D. (1978). *Difficult cases of grammar and spelling*. Radianska shkola [in Ukrainian].

Dictionary of the Ukrainian language: in 4 vols (1997). B. Hrinchenko (Ed.). Reprint edition. It is printed according to the edition of 1909 year. Dovira – Ridna mova [in Ukrainian].

Horodenska, K. H. (2017). The main paradigms of zero declension nouns. In *Grammar of the Modern literary Ukrainian. Morphology* (pp. 214–217). Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

Horodenska, K. (2019). *The Ukrainian word in today's dimensions*. KMM [in Ukrainian].

Hrymashevych, H. I. (2002). *Dictionary of clothing and footwear names of Central Polish and neighboring dialects*. Pivnichnoukrayinskyi dialektolohichnyi tsentr Zhytomyrskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

Kolibaba, L. (2018). Morphological forms of nouns in a context linguistic norm. *Ukrainian language*, 2(66), 50–66 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2018.02>

Kolibaba, L., & Fursa, V. (2017). *Dictionary of verb control*. Lybid [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L. (2011). “Elementary paradigmatic class” as a new term of Ukrainian linguistics. *Slavic collection*, XIV–XV, 191–196. ORIDU NADU [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L. (2007). Morphological paradigmatics of personal female names in modern Ukrainian language. *Scientific Bulletin of University of Chernivtsi. Series Slavic Philology*. 356–359, 290–294. Ruta [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L. (2007). *Tutor (how to learn to write correctly)*. Vydavnychyy dim “Profesional” [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L. (2019). System of factors for determining inflectional paradigms of nouns in modern Ukrainian literary language. In *Grammatical space of modern linguo-Ukrainian studies* (pp. 85–99). Vydavnychyi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

Kovtiukh, S. L., & Kashtalian, O. M. (2012). *Inflectional paradigm of Ukrainian surnames*. POLIMED-Servis [in Ukrainian].

Kuchmak, K. (2022). Elementary paradigmatic classes of hydronyms of the first declination of a mixed group in the Ukrainian language. *Humanities science current issues*, 52, vol. 2, 17–121 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-2-17>

Lavrinets, O. Ya. (2024). Changes in the grammatical norms of the number in proper and foreign names of shoes. *Ukrainian language*. 1(89), 18–42 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.01.018>

Leonova, M. V. (1983). *Modern literary Ukrainian. Morphology*. Vyscha shkola [in Ukrainian].

Lozova, N. Ye. (2016). *Noun. Grammatical guide*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Lozova, N. Ye., & Frydrak, V. B. (2015). *Dzvona or dzvonu? or –a (–я) or –y (–ю) in the genitive case*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Matviyas, I. H. (1974). *Noun in the Ukrainian language*. Radianska shkola [in Ukrainian].

Pliusch, M. Ya. (Ed.) (1994). *Modern literary Ukrainian*. Vyscha shkola [in Ukrainian].

Samiylenko, S. P. (1978). Noun. In *History of the Ukrainian language. Morphology* (pp. 16–128). Naukova dumka [in Ukrainian].

Taranenko, O. O. (2003). *Inflectional of Ukrainian language*. Nyiregyhaza [in Ukrainian].

Ukrainian orthography. (2019). Naukova dumka [in Ukrainian].

Vyhovanets, I. R. (1987). *Case system of the Ukrainian language*. Naukova dumka [in Ukrainian].

Vyhovanets, I. R., & Horodenska, K. H. (2017). Proper-noun type of declension. Division into terminations. In *Grammar of the Modern literary Ukrainian. Morphology* (pp. 196–208). Vydavnychyy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

Volokh, O. T., Chemerysov, M. T., & Chernov, Ye. I. (1989). *Modern literary Ukrainian. Morphology. Syntax*. Vyscha shkola [in Ukrainian].

Zahnitko, A. P. (2017). Noun number category. In *Grammar of the Modern literary Ukrainian. Morphology* (pp. 161–187). Vydavnychy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

БЕСУМ – Rysin, A., & Starko, V. (2024). *Large electronic dictionary of the Ukrainian language* [in Ukrainian]. <https://vesum.nlp.net.ua/>

ВЗООЦУЛ – Busel, V. T. (Ed.) (2008). *Large consolidated orthographic dictionary of the modern Ukrainian vocabulary*. VTF “Perun” [in Ukrainian].

БТССУМ – Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Large explanatory dictionary of the Modern Ukrainian language*. VTF “Perun” [in Ukrainian].

ГРАК-16 – Shvedova, M., Fon Valdenfels, R., Yaryhin, S., Rysin, A., Starko, V., Nikolayenko, T., & other. (2017–2024). *General regionally annotated corpus of the Ukrainian language* [in Ukrainian]. <http://uacorporus.org/>

ГСУЛМ – *Grammatical dictionary of the Ukrainian literary language. Word change*. (2011). Vydavnychy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

ЕГСУЛМ – *Elektronik grammatical dictionary of the Ukrainian literary language. Word change*. (2003–2024) [in Ukrainian]. <http://www.mova.info/grmasl.aspx>

ПУМК – *Dictionary UA. Ukrainian language and culture portal*. (2005–2024) [in Ukrainian]. <https://slovyk.ua/>

СУМ – Bilodid, I. K. (Ed.) (1970–1980). *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols*. Naukova dumka [in Ukrainian].

СУМ-11Д – *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. Additional volume: in 2 books*. (2017). Vydavnychy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

СУМ-20 – *Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vols*. (2010–). Naukova dumka [in Ukrainian]. <https://sum20ua.com/>

СУМ-2016 – Zhaivoronok, V. V. (Ed.) (2016). *Dictionary of the Ukrainian language*. Vydavnychy tsentr “Prosvita” [in Ukrainian].

УОС – *Ukrainian orthographic dictionary*. (2009). Dovira [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 15.04.24

Прорецензовано / Revised: 18.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 22.05.24

Olena LAVRINETTS, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-6363-1502

e-mail: lavrinets@ukma.edu.ua

National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

MORPHOLOGICAL PARADIGMATICS OF PROPER AND FOREIGN NAMES OF FOOTWEAR IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Background. Since the beginning of the XXI century, Ukrainian linguistics has intensified the study of the morphological paradigm of nouns, taking into account several factors. The researchers focus not only on appellatives but also on propriatives of different classes and subclasses. The need for a comprehensive study of the declension system of footwear names is caused by the predominantly fragmentary representation in grammatical descriptions of the Ukrainian language of the morphological paradigm of these nouns and their often different grammatical characterization according to number category (nouns with grammatical singular and plural meaning / pluralia tantum nouns), as well as the emergence of new lexemes in the Ukrainian language that are not recorded in dictionaries, and their grammatical status, phonetic and graphic design, and word formation require unified regulation.

Methods. The study of more than 150 footwear titles used general scientific and linguistic methods: solid sampling, comparison, structural and distributional analysis, systematization, descriptive, statistical, and prognostication.

Results. The article identifies and describes 33 elementary paradigmatic classes of noun names of footwear taking into account relevant factors (full/incomplete case-number paradigm, belonging to a certain gender and gender variation, belonging to one of the cases or being outside them, belonging of nouns of the first and second declensions to hard, soft or mixed groups, identity of word-change affixes and their letter designation, morphonemic phenomena, including phoneme alternation and stress, case variant forms, phonetic and graphic variation, etc.). The nouns with homonymous forms are identified and the means of realizing their case-number semantics are elucidated. Elementary paradigmatic classes of footwear nouns, which have the status of pluralia tantum nouns and whose phonetic, graphic and grammatical development is ongoing, are proposed.

Conclusions. The obtained results can be used in the compilation of printed and electronic dictionaries, as well as in the unified

representation of the morphological paradigm and phonetic and graphic design of noun names of footwear in current electronic dictionaries.

Keywords: *noun, footwear name, word change, elementary paradigmatic class, number category, gender category, morphonemic phenomena (alternation, emphasis).*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.